

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi

Cumhuriyet Theology Journal

| cuid.cumhuriyet.edu.tr |

Founded: 1996

Available online, e-ISSN: 2528-987X

Publisher: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

A Study on Religiosity in Individuals Diagnosed with Neurotic Disorder

Mustafa Çalışkan^{1,a,*}, İbrahim Gürses^{2,b}

¹ Dr., MEB Ezine Imam Hatip Secondary School, Religious Culture and Moral Knowledge Teacher

² Bursa Uludağ University, Faculty of Theology, Department of Psychology of Religion, Bursa, Türkiye

* Corresponding author

Research Article

History

Received: 20/01/2025

Accepted: 06/05/2025

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright: This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

This article is based on the doctoral dissertation entitled "A Study on Religiosity and Religious Coping in Individuals Diagnosed with Neurotic Disorders", supervised by Prof. Dr. İbrahim Gürses and completed on June 25, 2024, at Bursa Uludağ University (Doctoral Dissertation, Bursa Uludağ University, Bursa, Türkiye, 2024). Ethics approval for the study was obtained from the Social and Human Sciences Ethics Committee of Bursa Uludağ University (Approval No: 11, dated November 26, 2021).

ABSTRACT

There are basically two views on the relationship between neurotic disorder, religion, and religiosity. The first one defends the view that religion is a neurosis, makes the person mentally ill, and worships are obsessive behaviors. Another view emphasizes that religion and religiosity will not make the person sick, on the contrary, atheism or inadequate religious knowledge and experience can cause mental problems. For this reason, mental health and religion research has increased in USA and Europe since the 1970s and in Türkiye since the 2000s. Different studies have been conducted abroad and in Türkiye on the relationship between neurotic disorder, which is a mental health and personality disorder, religion, and religiosity. It is seen that all these studies were conducted with quantitative methods. Different and even opposite results have been obtained in the studies conducted on the relationship between neurotic disorder and religiosity. Such contradictory and inconsistent findings show that there is no one-way and simple relationship between neurotic disorder and religiosity. In this study, the religiosity of individuals diagnosed with neurotic disorder was examined. It was attempted to understand how individuals diagnosed with neurotic disorders perceive subjective religiosity, religion and God, the frequency of their worships, their individual and institutional religiosity, whether their religiosity causes them to be neurotic and neurotic disorders affect their religious life. It is considered important because the research attempts to shed light on these issues and is the first study used the qualitative method. The phenomenological design of the qualitative method was used in this research, which aims to understand the religiosity perceptions and experiences of individuals diagnosed with neurotic disorders. Data were collected through semi-structured interviews conducted with 30 participants receiving treatment in the Mental Health and Diseases (Psychiatry) outpatient clinic. The data obtained were evaluated with descriptive analysis, content analysis, and interpretative phenomenological analysis techniques. As a result of the analyses, it was determined that most individuals diagnosed with neurotic disorders have weak subjective religiosity perceptions, but their perceptions of religion and God are generally positive. It was observed that they experienced deficiencies and disruptions in their worships, but enjoyed performing their religious practices individually. It is understood that their beliefs and religiosity do not directly cause their neurotic disorders. However, it was observed that some participants thought that their religious life was inadequate or incorrect and that it could contribute to their neurotic disorders. In addition, it was determined that their neurotic disorders somehow affected their religious life, and that this effect was negative in half of the participants. The fact that the studies obtained contradictory and different results regarding the relationship between neuroticism and religiosity indicate that new research is needed on the subject. Using different methods and techniques, expanding the sample group and examining different variables can provide a more comprehensive and in-depth perspective on the subject.

Keywords: Psychology of Religion, Religion, Religiosity, Neurosis, Neurotic Disorder.

Nevrotik Bozukluk Tanılı Bireylerde Dindarlık Üzerine Bir Araştırma

Süreç

Geliş: 20/01/2025

Kabul: 06/05/2025

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Bu çalışma Prof. Dr. İbrahim Gürses danışmanlığında 25 Haziran 2024 tarihinde tamamladığımız "Nevrotik Bozukluk Tanılı Bireylere Dindarlık ve Dini Başa Çıkma Üzerine Bir Araştırma" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır (Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye, 2024). Bu çalışma için etik kurul onayı Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 26/11/2021 tarihli ve 11 numaralı kararı ile alınmıştır.

ÖZ

Nevrotik bozukluk ile din ve dindarlık arasındaki ilişkiye dair temelde iki görüş vardır. Birincisi dinin bir nevroz olduğu, dinin kişiyi ruhsal yönden hasta ettiği, ibadetlerin saplantılı davranışlar olduğu görüşünü savunmaktadır. Diğer bir görüş ise dinin ve dindarlığın bireyi hasta etmeyeceğini vurgularken, aksine, dinsizliğin ya da yetersiz dini bilgi ve yaşantının ruhsal sorunlara zemin hazırlayabileceğini ifade etmektedir. Bu yüzden ABD ve Avrupa'da 1970'lerden itibaren ülkemizde ise 2000'lerden sonra ruh sağlığı ve din araştırmaları artmıştır. Ruh sağlığı ve kişilik bozukluğu olan nevroitik bozukluk ile din ve dindarlık ilişkisi ile ilgili yurtdışında ve ülkemizde farklı araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmaların hepsinin nicel yöntemle yapıldığı görülmektedir. Nevrotik bozukluk ve dindarlık arasındaki ilişkiye dair yapılan araştırmalarda farklı ve hatta zıt sonuçlar elde edilmiştir. Bu tür çelişkili ve tutarsız bulgular, nevroitik bozukluk ile dindarlık arasında tek yönlü ve basit bir ilişkinin bulunmadığını göstermektedir. Bu araştırmada nevroitik bozukluk tanılı bireylerin dindarlıkları incelenmiştir. Nevrotik bozukluk tanılı bireylerin öznel dindarlık, din ve Allah algılarının nasıl olduğu, ibadetlerinin sıklığı, bireysel ve kurumsal dindarlıkları, dindarlıklarının nevroitik olmalarına neden olup olmadığı ve nevroitiklik bozukluklarının dini yaşantısını etkileyip etkilemediği anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın bu konuları aydınlatmaya çalışması ve nitel yöntemle yapılan ilk çalışma olmasından dolayı önemli olduğu düşünülmektedir. Nevrotik bozukluk tanılı bireylerin dindarlık algılarını ve tecrübelerini anlamayı amaç edinen bu araştırmada nitel yöntemin fenomenolojik deseninden yararlanılmıştır. Veriler, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları (Psikiyatri) polikliniğinde tedavi gören 30 katılımcı ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Elde edilen veriler, betimsel analiz, içerik analizi ve yorumlayıcı fenomenolojik analiz teknikleriyle değerlendirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, nevroitik bozukluk tanısı almış bireylerin çoğunun öznel dindarlık algılarının zayıf olduğu ancak din ve Allah algılarının genel olarak olumlu olduğu tespit edilmiştir. İbadetlerinde eksiklik ve aksamalar yaşadıkları ancak dini pratiklerini bireysel olarak gerçekleştirmekten haz duydukları gözlemlenmiştir. İnançlarının ve dindarlıklarının doğrudan nevroitik bozukluklarına neden olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, bazı katılımcıların dini yaşantılarının yetersiz veya yanlış olmasının nevroitik bozukluklarına katkıda bulunabileceğini düşündükleri görülmüştür. Ayrıca, nevroitik bozukluklarının dini yaşantılarını bir şekilde etkilediği, katılımcıların yarısında bu etkinin olumsuz yönde olduğu belirlenmiştir. Yapılan çalışmalarda nevroitiklik ile dindarlık arasındaki ilişkiye dair birbiriyle zıt ve birbirinden farklı sonuçların elde edilmesi konuyla ilgili yapılacak yeni araştırmalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Farklı yöntem ve tekniklerin kullanılması, örneklem grubunun genişletilmesi ve farklı değişkenlerin incelenmesi, konuya ilişkin daha kapsamlı ve derinlemesine bir bakış açısı sunabilir.

Anahtar Kelimeler: Din psikolojisi, Din, Dindarlık, Nevroz, Nevrotik Bozukluk.

^a mustafacaliskan86@hotmail.com

^b igurses@uludag.edu.tr

^{ORCID} 0009-0005-5000-5568

^{ORCID} 0000-0002-1424-4626

Citation / Atıf: Çalışkan, Mustafa – Gürses İbrahim. "Nevrotik Bozukluk Tanılı Bireylerde Dindarlık Üzerine Bir Araştırma". Cumhuriyet İlahiyat Dergisi 29/1 (Haziran 2025), 277-298. <https://doi.org/10.18505/cuid.1623843>

Giriş

Bireyin düşüncelerini ve davranışlarını etkileyen en önemli olgulardan biri dindir. Din, insanlık tarihiyle var olmuş ve tüm boyutlarıyla insanı bir şekilde olumlu ya da olumsuz etkileyen en önemli faktördür.¹ Dinin bireyin hayatına yansımaya ve yaşanmasına dindarlık denilmektedir.² Dindarlık, dinin, inanan kişinin ilgi, inanç, tercih ve faaliyetlerini etkileme ölçüsüdür.³ Dindarlık, inanç, ibadet, bilgi, duygu ve etki boyutlarıyla bireyi etkileyebilir.⁴ Kişi, dinini yaşarken dini içselleştirebilir ya da yüzeysel de yaşayabilir.⁵ Aynı zamanda dinini bireysel veya kurumsal yaşamayı da tercih edebilir.⁶ Tüm bunlarla birlikte dindarlık, bireylerin kişiliklerinin gelişmesinde, ruh sağlıklarının korunmasında, hayatına anlam katmasında, düşüncelerinin gelişmesinde ve değerlerinin oluşmasında önemli rol oynamaktadır.⁷ Bu anlamda din psikolojisi alanında din ve dindarlıkla ilgili birçok araştırma ve çalışma yapılmıştır.⁸

İnsanın yaşam kalitesini yalnızca din değil, aynı zamanda çevresel, sosyolojik ve psikolojik birçok etken de belirlemektedir. Kişi, depresyon, kaygı, korku, stres ve hastalık gibi olumsuz duygulardan uzak, mutlu ve huzurlu bir hayat sürmeyi arzu eder. Ancak insanlar, yaşam kalitesini düşüren ve ruh sağlıklarını olumsuz yönde etkileyen ailevi sorunlar, doğal afetler, ölüm ve hastalık gibi istenmeyen birçok olumsuz durumla karşılaşmaktadır.⁹ Kişinin olumsuz etkilendiği psikolojik ve ruhsal hastalıklardan biri de nevrotik bozukluktur. Nevrotik bozukluk, kaygı, gerginlik, aşırı korku, unutkanlık, obsesif düşünceler, kompulsif hareketler, ruhsal çöküntü, yorgunluk gibi nevroz özelliklerin görüldüğü ruhsal bir rahatsızlıktır.¹⁰ Nevrotik bozukluğa, iç çatışmalar, çocukluk döneminde yaşananlar, fiziksel sorunlar, genetik, kaygı ve korkular neden olabilmektedir.¹¹ Bir kişi mutsuz, huzursuz, kaygılı, suçluluk duyan, kişiliği bozulmuş, sürekli kendisini dinleyen, kendisini sürekli değersiz gören, sert ve katı tutumu olan, saldırgan, aceleci, tutarsız, takıntılı, yorgun, kızgın,

¹ İbrahim Gürses, *Dindarlık ve Kişilik* (Bursa: Emin Yayınları, 2017), 110.

² Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş* (Dem Yayınları, 2017), 43.

³ Harold S. Himmelfarb, "Measuring Religious Involvement", *Social Forces* 53/4 (01 Haziran 1975), 607.

⁴ Charles Y. Glock, "On the Study of Religious Commitment", *Religious Education* 57/sup4 (01 Temmuz 1962), 98-99.

⁵ Gordon Allport, *Birey ve Dini*, çev. Bilal Sambur (Ankara: Elis Yayınları, 2019), 13.

⁶ Hasan Meydan - Sare Aydın, "Üniversite Gençliğinin Kurumsal ve Öznel Dindarlığa Bakışı ve Etkileyen Faktörler Üzerine Nitel Bir Araştırma", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 305.

⁷ Nilüfer Voltan Acar vd., "Bireylerin Dindarlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 12 (1996), 45-46.

⁸ Metin Güven - İbrahim Furkan Güven, *Türkiye'de Din Psikolojisinin Son 20 Yılı: Tezler, Makaleler, Kitaplar, Kitap Bölümleri ve Akademisyenler* (İstanbul: Dem Yayınları, 2021), 1-320.

⁹ M. Orhan Öztürk - Aylin Uluşahin, *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları* (Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri, 2011), 1/129-130; Kemal Sayar - Mehmet Dinç, *Psikolojiye Giriş* (İstanbul: Dem Yayınları, 2021), 161-162; Muhammet Enes Vural, *Hayatın Anlamı, Dindarlık ve Ruh Sağlığı İlişkisi: Bir Karma Yöntem Araştırması* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 69-79; Ali Ayten, *Tanrı'ya Sığınmak / Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021), 15-37; Aydın Anay, *Psikososyal Yönüyle Ruh Sağlığı ve Davranış Bozuklukları* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022), 13.

¹⁰ Salih Güney, *Davranış Bilimleri ve Yönetim Psikolojisi Terimler Sözlüğü* (Ankara: Ocak Yayınları, 1998), "Nevrotik", 200.

¹¹ Pierre Daco, *Çağdaş Psikolojinin Olağanüstü Başarıları*, çev. O. A. Gürün (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1989), 227.

sinirli gibi olumsuz duyguları sergiliyorsa nevrotik bozukluğa yakalanmış olabilir.¹² Bu özellikleri gösteren her kişiye hemen nevrotik diyemeyiz. Çünkü bunu diyebilmek için psikiyatri uzmanları tarafından bu tanı konulmuş olması gerekir. Uzmanlar tanıyı koyarken Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından geliştirilen ve tüm dünyada resmi tanı sınıflama sistemi olarak kabul edilen (International Classification of Diseases) ICD-10'un F48 koduna göre işlem yapmaktadırlar.¹³

Nevroz ile din arasındaki ilişkiye dair temelde iki görüş yer almaktadır. Birincisine göre din nevroza ve ruhsal bozukluğa neden olmaktadır. İkincisine göre ise tam aksine dinsizliğin veya dini yaşantının eksik oluşu kişinin nevrotik olmasına ve ruh sağlığının bozulmasına neden olmaktadır.¹⁴ İkinci görüşe göre dindarlık, kişinin ruh sağlığı ve psikolojik iyi oluşu ile pozitif ilişkilidir.¹⁵ Bu görüşten hareketle ülkemizde ve yurtdışında nevrotiklik ve dindarlık ile ilgili yapılmış araştırmalar mevcuttur. Fakat ülkemizde bu konu hakkında çok az araştırma yapıldığı belirlenmiştir. Bu araştırmaların tamamı nicel yöntemle gerçekleştirilmiş olup, elde edilen sonuçlar birbirinden farklı olsa da, genel olarak nevrotiklik ile dindarlık arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.¹⁶ Yurtdışında nevrotiklik ve dindarlık ilgili araştırmaların ülkemize nazaran daha fazla

¹² Karen Horney, *Çağımızın Nevrotik Kişiliği*, çev. Başak Kıcı (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2019), 7-69; İbrahim Gürses, *Sûfi Kişilik psikolojisi: Melâmîler Örneği* (Ankara: Hece Yayınları, 2019), 92-93; Howard S. Friedman, "Neuroticism and Health as Individuals Age.", *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment* 10/1 (2019), 25; Gülsen Kozacıoğlu - Hülya Ekberzade Gördürür, "Ruh Hastalıkları", *Bireyden Topluma Ruh Sağlığı*, ed. Gül Çörüş (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020), 106-113; Engin Geçtan, *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar* (İstanbul: Metis Yayınları, 2020), 66; Mazhar Osman Uzman, *Psychiatria* (İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Yayınları, 2021), 28; Engin Geçtan, *İnsan Olmak* (İstanbul: Metis Yayınları, 2023), 144-153.

¹³ World Health Organization (ed.), *The Icd-10 Classification of Mental and Behavioural Disorders: Clinical Descriptions and Diagnostic Guidelines* (Geneva: World Health Organization, 1992), 132-173; WHO/Hacettepe Üniversitesi, *ICD-10 Bölüm V Temel Sağlık Hizmetleri İçin Ruhsal Bozuklukların Tanı ve Tedavi Rehberi*, çev. Ahmet Göğüş vd. (İstanbul: Net Matbaacılık Türkiye, 1998), 5-6; Öztürk - Uluşahin, *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*, 1/223; Tahir Özaktaş, *DSM, ICD Ruhsal Hastalıkların Sınıflandırılması: 11 BPT Eylül 2012 Ders Notları* (İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları, 2014), 3-35.

¹⁴ Halil Ekşi, *Başa Çıkma, Dinî Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Eğitim, İlâhiyat Ve Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Karşılaştırılması* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001), 47; Muhammet Cevat Acar, "S. Freud'un Din ile İlgili Görüşlerinin Analizi", *Sosyal Bilimler Genç Akademisyenler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Bilal Toprak vd. (Mardin: Kadim Akademi, 2016), 177; Gürses, *Dindarlık ve Kişilik*, 68; Nils G. Holm, *Din Psikolojisine Giriş*, çev. Abdülkerim Bahadır (İstanbul: İnsan Yayınları, 2018), 144.

¹⁵ Mehmet Çınar, "Dindarlığın Psikolojik İyi Oluş Üzerine Etkisi: Meta-Analitik Bir Çalışma", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/2 (2021), 593.

¹⁶ Gülsu Kötehn, *Religious Orientation and Personality* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999), 56; Veysel Uysal, *Geleneksellik-Çağdaşlık Bağlamında Türkiye'de Dindarlık ve Kadın* (İstanbul: Dem Yayınları, 2006), 105; Ayşe Şentepe - Metin Güven, "Kişilik Özellikleri ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)* 17/31 (Ağustos 2015), 40; Yahya Turan, *Kişilik ve Dindarlık* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 174-175; Gürses, *Dindarlık ve Kişilik*, 132-133; Muhammed Kızılgeçit - M. Enes Vural, "Kişilik Özellikleri ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma (güneysu Örneği)", *I. Güneysu Sempozyumu Güneysu'da Dini-Sosyal-Kültürel ve Sanatsal Hayat*, ed. Salih Sabri Yavuz - Ümit Erkan (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, 2017), 280; Necmi Karşlı, "Beş Faktörlü Kişilik Yapısı ve Dindarlık", *Dindarlık Kişilik ve Ruh Sağlığı*, ed. Nevzat Gencer - Muammer Cengil (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2020), 56; Mehmet Emin Kalgı - Hasan Kayıkkı, "Dindarlık ile Kişilik İlişkisi Üzerine Bir Saha Araştırması (Siverek Örneği)", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 20/2 (25 Aralık 2020), 557; Mehmet Emin Kalgı, *Dindarlık ve Kişilik (Ergenler Üzerine Bir Araştırma)* (Ankara: İksad Yayınevi, 2021), 131; Tuba Akdoğan, *Kişilik ve Dindarlık Arası İlişkide Hayat Memnuniyetinin Aracı Rolünün İncelenmesi* (Ordu: Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 55; Mustafa Çalışkan - İbrahim Gürses, "Dindarlık ile Nevrotiklik ve Nevrotik Eğilimler Arasındaki İlişkiye Dair Yapılmış Araştırmalar Üzerine Bir Alanyazın İncelemesi", *Rize İlahiyat Dergisi* 26 (20 Nisan 2024), 29-46.

olduğu görülmektedir. Bu araştırmaların büyük bir kısmı, tıpkı ülkemizde olduğu gibi, nicel yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular ise, ülkemizdeki sonuçlarla büyük ölçüde paralellik göstermektedir. Nevrotiklik ile dindarlık ve dindarlığın boyutları arasında birbirinden farklı sonuçlar elde edilse de araştırmaların çoğuna göre nevroitiklik ile dindarlık arasında negatif ilişkinin olduğu söylenebilir.¹⁷ Nevrotik bozukluk tanısı almış bireylerde dindarlık konusundaki çalışmamız, alanyazında bu konuyla ilgili sınırlı sayıda araştırma bulunması ve mevcut çalışmaların birbirinden farklı sonuçlar ortaya koyması nedeniyle önem taşımaktadır. Ayrıca araştırmamızın nitel yöntemle gerçekleştirilmiş olması, bu alana derinlemesine bir bakış sunması açısından ayrı bir değer katmaktadır. Nevrotik bozukluk tanısı almış bireylerin din, Allah ve öznel dindarlık algıları, ibadet sıklıkları, bireysel ve kurumsal dindarlık anlayışları, dindarlıklarının nevroitik bozukluklarına neden olup olmadığı ve nevroitikliklerinin dini yaşantılarını nasıl etkilediğini anlamak, bu konuyu derinlemesine incelemek açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desen kullanılmıştır. Veriler yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler betimsel, içerik ve yorumlayıcı fenomenolojik analiz yöntemleriyle incelenmiştir. Bu araştırma, nevroitik bozukluk tanılı bireylerin dindarlık algılarını ve tecrübelerini anlamayı amaçlamaktadır. Araştırmanın amacına ulaşabilmesi için çalışmamızda “nevroitik bozukluk tanılı bireylerin din, Allah ve öznel dindarlık algıları nasıldır?, nevroitik bozukluk tanılı bireylerin ibadetlerinin sıklığı nasıldır?, nevroitik bozukluk tanılı kişilerin dini yaşantıları bireysel midir yoksa kurumsal mıdır?, nevroitik bozukluk tanılı bireylerin dini inançları, nevroitik olmalarına neden midir?, bireylerin nevrozları onların dini inanç ve ibadetlerini etkilemekte midir?” sorularına cevap aranmıştır.

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın Modeli ve Deseni

Araştırmanın amacına ulaşabilmek ve sorularına cevap bulabilmek için nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desenden yararlanılmıştır. Fenomenoloji, bireylerin yaşantılarını ve bu yaşantılara yükledikleri anlamları derinlemesine anlamayı amaçlayan bir nitel araştırma desendir.¹⁸ İnsanların tutumları, inançları, tecrübeleri onların fenomenlerini oluşturmaktadır.¹⁹ Nevrotik bozukluk tanılı bireylerin dindarlık algılarını ve deneyimlerini derinlemesine anlayabilmek için fenomenolojik desen seçilmiştir.

¹⁷ Leslie Francis vd., “The Relationship Between Neuroticism and Religiosity Among English 15-and 16-Year-Olds”, *Journal of Social Psychology* 114/1 (1981), 99; Lai Ling Chau vd., “Intrinsic and Extrinsic Religiosity as Related to Conscience, Adjustment, and Altruism”, *Personality and Individual Differences* 11/4 (1990), 397; Andrew Taylor - Douglas A MacDonald, “Religion and the Five Factor Model of Personality: An Exploratory Investigation Using a Canadian University Sample”, *Personality and Individual Differences* 27/6 (Aralık 1999), 1254; Leslie J. Francis - Chris J. Jackson, “Eysenck’s Dimensional Model of Personality and Religion: Are Religious People More Neurotic?”, *Mental Health, Religion & Culture* 6/1 (Mart 2003), 87-94; Caitlin M. Burton vd., “Why Do Conservatives Report Being Happier Than Liberals? The Contribution of Neuroticism”, *Journal of Social and Political Psychology* 3/1 (08 Nisan 2015), 98; Małgorzata Szcześniak vd., “Big Five Personality Traits and Life Satisfaction: The Mediating Role of Religiosity”, *Religions* 10/7 (17 Temmuz 2019), 1.

¹⁸ Max van Manen, *Researching Lived Experience: Human Science for an Action Sensitive Pedagogy* (New York: State University of New York Press, 1990), 9-10.

¹⁹ W.H. Percy vd., “Generic Qualitative Research in Psychology”, *The Qualitative Report* 20 (16 Şubat 2015), 77.

1.2. Araştırmanın Örneklemini ve Katılımcıların Özellikleri

Araştırmanın örneklemini Çanakkale İl Sağlık Müdürlüğü Çanakkale Mehmet Akif Ersoy Devlet Hastanesi ve Ezine Devlet Hastanesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları (Psikiyatri) polikliniğinde tedavi gören Nevrotik Bozukluk tanılı bireyler oluşturmaktadır. Katılımcılara amaçlı örneklem yöntemiyle ulaşılmıştır.

Katılımcıların 14'ü kadın, 16'sı erkek olmak üzere toplam 30 kişidir. En küçük katılımcı 21, en büyük 74 yaşındadır. Eğitim düzeyleri 6'sı ilkokul, 3'ü ortaokul, 4'ü lise, 7'si ön lisans, 9'u lisans ve 1'i yüksek lisans düzeyindedir. Katılımcıların 18'i evli, 8'i bekar, 3'ü boşanmış ve 1'i duludur. Katılımcıların 3'ü köyde, 18'i ilçede ve 9'u ilde yaşamaktadır. Ekonomik durumları ise 7'si düşük, 21'i orta, 2'si yüksek düzeye sahiptir. Mensup olduğu dinlere bakıldığında 28'i İslam, 1'i ateist ve 1'i agnostiktir. Psikiyatride tedavi gördüğü süreler 3 ay ile 25 yıl arasında değişmektedir. Katılımcılar, doktor, ebe, memur, imam hatip, akademisyen, memur, öğrenci, eğitim yöneticisi, ev hanımı, çiftçi, hayvancılık, sosyolog, yardımcı hizmetler, bilgisayar teknikeri, inşaat teknikeri, gıda teknikeri, özel güvenlik, işçi, aşçı gibi mesleklere sahiptirler.

1.3. Veri Toplama Aracı, Verilerin Toplanması ve Verilerin Analizi

Nevrotik bozukluk tanılı bireylerin dindarlık ve dini başa çıkma ile ilgili algı, düşünce ve deneyimleri hakkında derinlemesine bilgi toplayabilmek için yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde önceden plan yapılmış ve sorular hazırlanmış olmasına rağmen görüşme esnasında yeni sorular da yöneltebilmektedir. Bu teknikle derinlemesine ve doyurucu veriler elde edilebilmektedir.²⁰ Görüşmenin sorularının hazırlanmasında literatürden ve alanında uzman akademisyenlerin görüşlerinden yararlanılmıştır. Görüşmelerin tamamı Çanakkale Mehmet Akif Ersoy Devlet Hastanesi ve Ezine Devlet Hastanesi yönetiminin belirlemiş olduğu görüşme odalarında yüz yüze gerçekleşmiştir. Görüşme, doktorun şartları sağlayan katılımcıyı görüşme odasına yönlendirilmesiyle başlamaktadır. Katılımcı ile tanışma, çalışma hakkında bilgi verme ve kısa sohbetten sonra mülakat yapılmıştır. Katılımın gönüllülük esasına dayandığı belirtilerek katılımcı bilgilendirilmiş ve etik onam formu imzalatılmıştır. Ses kaydı alınacağı, katılımcıyla ilgili bilgilerin araştırma dışında başka bir amaç için kullanılmayacağı, isminin yerine kod isim kullanılacağı, katılımcının kimliğini ifşa eden yaşadığı yer ve çalıştığı kurum gibi isimlerin kullanılmayacağı belirtilmiştir. Görüşme esnasında gözlem yapılmış ve notlar da tutulmuştur. Mülakata 30 kişi katılmıştır. 13 kişi katılmayı reddetmiş ve 4 kişi de mülakatı yarıda bırakmıştır. 4 katılımcı ses kaydı kabul etmediği için dedikleri aynen yazılmıştır. Veriler, 04/02/2022 ile 18/07/2022 tarihleri arasında toplanmıştır. Görüşmelerin süresine bakıldığında en kısa görüşme 15, en uzun ise 90 dakika sürmüştür. Ortalama görüşme süresi ise 42 dakikadır. Araştırmayı yapabilmek ve isim değişikliği için Bursa Uludağ Üniversitesi Araştırma ve Yayın Etik Kurulları Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan gerekli izinler alınmıştır. Veriler hastanede toplanacağı için de Çanakkale İl Sağlık Müdürlüğü'nden de gerekli izinler alınmıştır.

²⁰ Ahmet Güler vd., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2015), 114-115; Hüseyin Bal, *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri* (İstanbul: Sentez Yayınları, 2016), 163.

Verilerin analizinde betimsel, içerik ve yorumlayıcı fenomenolojik analiz tekniklerinden yararlanılmıştır. Betimsel analiz, verilerin alıntılar yapılarak temalara göre yorumlamaktır.²¹ İçerik analizi, betimsel analizle yorumlanan verilerin derinlemesine analiz edilmesi ve temalara ayrılmasıdır.²² Yorumlayıcı fenomenolojik analizle de katılımcıların deneyimlerini nasıl algıladıkları derinlemesine anlamlara ulaşılır.²³ Nitel araştırmalarda analiz süreci veriler yazıya geçirilerek başladığından öncelikle mülakatlardan elde edilen veriler yazıya geçirilmiştir. Herhangi bir bilginin kaybolmaması için ses kayıtları tekrar tekrar dinlenmiştir. Tutulan notlar da dikkate alınarak analiz yapılmıştır. Katılımcıların konu dışı ve tekrar ifadeleri çıkartılmıştır. Çünkü katılımcılar nevrotik olduğu için takıntılı olduğu konulardan defalarca bahsetmişlerdir. Mülakatlarda 162 sayfalık doküman elde edilmiştir. Kodlama yapılmadan önce doküman üç kez okunmuştur. Daha sonra kodlar, kodlardan sonra kategoriler ve kategorilerden sonra da temalar oluşturulmuştur. Katılımcılara ait deneyim ve algılar, yorumlama yapılarak analiz edilmiştir.

1.4. Araştırmada İnandırıcılık, Aktarılabilirlik, Tutarlılık ve Teyit Edilebilirlik

Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik yerine inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlılık ve teyit edilebilirlik kullanılmaktadır.²⁴ Araştırmamızda inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlılık ve teyit edilebilirliği arttırmak için gerekli stratejiler yapılmıştır. Bu stratejiler, uzman görüşünün alınması, katılımcı teyidi, verilerin elde edilmesi ve analizinde çeşitleme, alıntılama yapma, uzun süreli etkileşim, ayrıntılı betimleme, amaçlı örnekleme, ses kaydı alınması, mülakat esnasında notların tutulmasından oluşmaktadır.

2. Bulgu ve Yorumlar

2.1. Allah Algısı ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Bu ilk bölümde katılımcıların Allah algıları anlaşılmaya çalışılmış ve elde edilen bulgular tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Allah Algısı ile İlgili Bulgular

Kodlar	f
Affedici, Merhametli, Bağışlayan	17
Koruyan, Gözetleyen, Yol Gösteren	14
Yöneten, Adil, Güçlü, Her Şeyi Bilen, Cömert	10
Yaratıcı	9
Bir ve Tek	9
Cezalandıran	3

Tablo 1’de görüleceği üzere Allah’ı 17 katılımcı “affedici, merhametli, bağışlayan”, 14 katılımcı “koruyan, gözetleyen, yol gösteren”, 10 katılımcı “yöneten, adil, güçlü, her şeyi bilen, cömert”, 9 katılımcı “yaratıcı”, 9 katılımcı “bir ve tek” ve 3 katılımcı da “cezalandıran” olarak algıladıklarını

²¹ Hasan Şimşek - Ali Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018), 239.

²² Güler vd., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*, 333.

²³ Jonathan A. Smith, “Evaluating the Contribution of Interpretative Phenomenological Analysis”, *Health Psychology Review* 5/1 (Mart 2011), 9.

²⁴ Yvonna S. Lincoln - Egon G. Guba, *Naturalistic Inquiry* (Beverly Hills, CA: Sage Publications, 1985), 300.

dile getirmiştir. Katılımcıların Allah algısına genel olarak bakıldığında ise 3 katılımcı dışında tüm katılımcıların olumlu Allah algısına sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Katılımcı K-3, “Allah vardır. Bunda şüphe yoktur. O çok affedici ve bağışlayıcıdır. Allah beni yalnız bırakmaz ve Allah’ın her zaman benimle beraber olduğunu hissediyorum.” diyerek Allah’ın affedici olduğunu ve her zaman kendisiyle beraber olduğunu vurgulayarak olumlu Allah algısına sahip olduğunu belirtmektedir. Katılımcılar K-7, K-10 ve K-30 da K-3’ü destekleyen olumlu Allah inancına sahip olduklarını belirten ifadeler kullanmaktadır.

K-7, “Allah vardır tektir ve birdir. Bunu kalp ile tasdik dil ile söylüyorum. Allah yoktur diyemeyiz. Her zaman bizimle olan, bizi gözetleyen, duyan bir Allah düşünüyorum. Ahiret inancım var olduğundan haramlara dikkat ediyorum.” K-10, “Allah’ın çok merhametli ve çok cömert bir varlık olduğunu düşünüyorum. Bağışlayan bir Allah düşünüyorum. Allah’ın bu özellikleri sınırsızdır.” K-30, “Allah kesinlikle var. Evrendeki bunca şey rastgele kendiliğinden var olmuş olamaz. Onun gücü her şeye yeter. Her şeyi yoktan var edendir. Dilediğini alır dilediğini verir. Yücedir. Bağışlayandır, acıyandır.”

Bu katılımcıların aksine katılımcı K-8, Allah’ın var ve büyük bir varlık olduğunu ama aynı zamanda cezalandırıcı olduğunu belirten şu ifadeleri kullanmaktadır: “Allah’ın varlığı kesin olan bir şey, şüphe götürmeyen bir şey. O’nun büyüklüğü hakkında düşünülebilir, cezalandırıcı oluşu düşünülebilir ama yokluğu hakkında düşünülemez. Varlığı kesindir.” Bu katılımcı ile benzer düşünceye sahip olan K-28 de, “... Allah hem merhametli hem de ceza veren bir varlıktır.” diyerek Allah’ın hem merhametli hem de cezalandırıcı olduğunu belirtmektedir.

Allah inancı, İslâm dininin en temel esasıdır. Allah inancı, kişinin diğer inanç esaslarını ve değerlerini de etkiler. Bu inanç kişiliğin gelişmesine ve kişinin hayatına anlam katmasına yardımcı olur.²⁵ Kişinin Allah algısı onun ruh sağlığını da etkilemektedir. Allah’a olumlu bağlanan kişi huzurlu ve mutlu olurken olumsuz bağlanan ise huzursuz olabilmektedir.²⁶ Bu konuda yapılan bir araştırmaya göre Allah hakkında olumlu düşünen hastaların daha çabuk iyileştiği gözlemlenirken cezalandırıcı Allah algısına sahip hastalarda ise depresyonların ve korkuların arttığı gözlenmiştir.²⁷ Bu anlamda olumlu Allah algısı kişiye olumsuzluklarla mücadele gücü vermektedir. Seven, koruyan, güçlü bir Allah algısı ise kişiye zorluklar karşısında daha fazla mücadele gücü vermektedir.²⁸ Bu anlamda olumlu Allah algısından yardım almak önemlidir. Yapılan araştırmalara göre olumlu Allah algısı ile olumlu dini başa çıkma ve iç güdümlü dindarlık arasında pozitif yönde bir ilişki söz konusudur.²⁹ Araştırmamızda nevrotik bireylerin olumlu Allah algısına sahip olması onların olumlu dini başa çıkmaya yönelmelerine ve samimi dindarlıklarının artmasına neden olabilir. Dolayısıyla, nevrotik bozukluk tanısı almış bireylerin olumlu bir Allah algısına sahip olmaları, iyileşme süreçlerine olumlu katkı sunarak huzur ve mutluluk düzeylerini artırabilir.

²⁵ Habil Şentürk, *İslami Hayatın Psikolojik Temelleri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2017), 105-106.

²⁶ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2017), 245.

²⁷ Nevzat Tarhan, *İnanç Psikolojisi: Ruh, Beyin ve Akıl Üçgeninde İnsanoğlu* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 64.

²⁸ Gülüşan Göcen, *Şükür: Pozitif Psikolojiden Din psikolojisine Köprü* (İstanbul: Dem Yayınları, 2014), 133.

²⁹ Sema Eryücel, *Yaşam Olayları ve Dini Başa Çıkma* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 267; Michael Argyle, *Din ve Psikoloji*, çev. Hatice Büşra Gök (İstanbul: İz Yayıncılık, 2022), 212; Nurdan Yağlı Soykan, “Doğal Afet Sonrası Travma, Yas ve Dini Başa Çıkma: Kahramanmaraş Depremi Üzerine Nitel Bir Araştırma”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/26 (2024), 539.

2.2. Din Algılarına Dair Bulgu ve Yorumlar

Katılımcıların din algısı ile ilgili kullandıkları ifadeler “olumlu din algısı” ve “olumsuz din algısı” olmak üzere iki ana kodla ifade edilmiş ve Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo2: Din Algısına Dair Bulgular

Kodlar	f
Olumlu Din Algısı	25
Olumsuz Din Algısı	3

Tablo 2’de görüldüğü üzere 25 katılımcı “olumlu din algısı”, 3 katılımcı da “olumsuz din algısı”na sahip oldukları görülmektedir. Buna göre katılımcıların tamamına yakınının dine olan yaklaşım ve algılarının olumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Din algısı olumlu olan katılımcı K-1, dinin ferahlık ve mutluluk olduğunu şu cümlelerle ifade etmektedir: “Din rahatlık, ferahlıktır. Din mutluluktur. Dinden ve Kur’an’dan uzak duran şeytandan uzak durmaz. Allah, dinden uzak durdurmasın.” Katılımcı K-16’da “Din, manevi reçetedir.”, katılımcı K-20, “Din dediğimizde aklıma Müslümanlık, Kur’an, namaz aklıma geliyor. Allah korkusu geliyor. Bunları yapınca ancak Müslüman oluyorsun. Bir de kötülüklerden uzak durmak aklıma geliyor. Din hakkında şüphelerim olmadı.” ve katılımcı K-23 de “Din dediğimiz zaman aklıma Rabbime yakınlık geliyor. Aklıma inanç, bağlılık geliyor. Kur’an okuduğum zaman rahatlık hissediyorum. Kur’an okuduğumda üzerimdeki yorgunluk gidiyor. Hafifliyorum.” diyerek din hakkında olumlu algıya sahip olduklarını ifade etmektedirler.

Katılımcı K-13 ise dine olumlu baktığını ama dindeki uygulamaları yapmadığını ifade eden şu sözleri ifade etmektedir: “(...) İçimde var ama uygulamayı gelince yapamıyorum ben. Din ile ilgili şeyler olduğunda soruyorum sorguluyorum. Dine karşı olumluyum. (...)” Her ne kadar dine olumlu tutum olsa da eğer din yaşanmıyorsa dinin insana katkısının olması sorgulanabilir.

Dine olumlu algı içinde olan katılımcıların aksine K-9, “Din deyince aklıma siyasetin çok fazla halkı kandırmak için kullandığı bir şey geliyor.. Dinin benim yaşamımda bir karşılığı kalmadı. Bunun sebebi de siyasettir.” söyleyerek dinin kendisi için bir anlam ifade etmediğini ifade etmektedir. Katılımcı K-25 de dinin katı olduğunu belirten şu ifadeleri kullanmaktadır: “Din demek kural demek. Din demek katı kurallar demek. Dinde olan bir şeyi hemen kabul etmem. Kesin konulmuş kuralları sorgularım. Körü körüne inanmaya karşıyım.” Katılımcı K-26 da “Din, politik bir güçtür” demektir. Bu katılımcılarda ise din algısı olumsuz olarak görülmektedir.

Bireyin din algısı, dindarlık biçimini doğrudan etkilemektedir. Olumlu bir din algısı, olumlu dindarlık biçimlerinin gelişmesine katkı sağlarken; olumsuz bir din algısı, olumsuz dindarlık eğilimlerinin oluşmasına zemin hazırlayabilir. Olumlu dindarlık bireyin psikolojik sağlığını destekleyici bir işlev görürken, olumsuz dindarlık ise psikolojik sağlığı üzerinde olumsuz etkilere yol açabilmektedir.³⁰ Dolayısıyla, katılımcıların olumlu bir din algısına sahip olmaları, yaşadıkları hastalıklar ve zorluklarla başa çıkma süreçlerinde onlara psikolojik destek sağlayabilir. Din, bireyin korku, umutsuzluk, kaygı, depresyon ve intihar düşünceleri gibi olumsuz ruhsal durumlarla başa çıkmasına yardımcı olurken, aynı zamanda yaşama anlam ve amaç kazandırır. Bu bağlamda din,

³⁰ Nurdan Yağlı Soykan, “Psikolojik İyi Oluş ve Din”, ed. Nevzat Gencer vd. (Kars: Ertem Kafkars Yayınları, 2022), 420.

bireyin psikolojik sağlığını koruma ve sürdürme sürecinde destekleyici bir rol üstlenebilir.³¹ Tüm bu bulgular doğrultusunda, nevrotik bozukluk tanısı almış bireylerin olumlu bir din algısına sahip olmalarının, ruhsal iyilik hâllerinin desteklenmesinde önemli bir rol oynayabileceği söylenebilir.

2.3. Öznel Dindarlık Algıları İle İlgili Bulgu ve Yorumlar

Katılımcıların öznel dindarlık algılarını anlayabilmek için sorulan soruya verdikleri cevaplardan oluşan bulgular Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 1: Öznel Dindarlık Algıları

Kodlar	f
Yetersiz/Zayıf Dindar	14
İnançlı ama Dinin Gereklerini Yapmayan Dindar	7
Dindar	3
Dindar Değil	3
Bilinçli Dindar	1

Tablo 3'te görüldüğü üzere 15 katılımcı “yetersiz/zayıf dindar”, 7 katılımcı “inançlı ama dinin gereklerini yapmayan dindar”, 3 katılımcı “dindar”, 3 katılımcı “dindar değil” ve 1 katılımcı da “bilinçli dindar” diyerek kendi öznel dindarlıklarını belirtmektedirler. Buna göre katılımcıların çoğunun öznel dindarlık algıları zayıf dindar ve inanan ama inandığını yapmayan dindar olduğu görülmektedir.

Katılımcı K-20, “Kendim için çok iyi dindarım dersem doğru olmaz. Çünkü hatalarımız var kusurlarımız var. Ama beş vakit namazımı kılarım, oruçlarımı eksiksiz tutarım, iki kez umreye gittim, sürekli Kur'an okurum. Yani dinimi yaşamaya çalışıyorum. Çok şeyler yaşadım dinimi yaşamakla ayakta duruyorum.” diyerek beş vakit namazını kıldığını, orucunu tam tuttuğunu, umreye gittiğini, Kur'an okuduğunu belirterek mütevazı bir şekilde dindar olduğunu ifade etmektedir. Katılımcı K-22 de K-20 gibi dindar olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir: “Günahkar bir kulum. Allah affeder inşallah. O'ndan ümidimizi kesmiyoruz. İncamda şüphem yok. Eşim ve ben dinimizi yaşamaya çok önem veriyoruz. Namazlarımızı cemaatle kılmaya çalışırız. Mesela ezan okunduğunda marketi kapatıp camiye gideriz. Yoldaysak namaz vakti gelmişse hemen durup namazlarımızı kılarız. Şükür eşimin böyle olması benim de dinimi yaşamamı kolaylaştırdı. Yapılan ibadetler söylenmez ama zekatımızı, sadakamızı veririz, oruçlarımızı tutarız. Aynı zamanda dini, dindarlığı başkalarına da anlatmayı severim. Allah katında nasıl bir dindarım, kulum bilmem ama dinimi hassas bir şekilde yaşamaya çalışıyorum.”

Katılımcıların çoğu, dindarlıklarının zayıf olduğunu belirtmiş ve inandıklarını, ancak namazlarını düzenli olarak kılamadıklarını, oruçlarını tam olarak tutamadıklarını ve ibadetlerini eksik yerine getirdiklerini ifade ederek, dinlerini tam anlamıyla yaşayamadıklarını dile getirmişlerdir. Bunlara katılımcılar K-2, K-7 ve K-10'un sözleri en güzel örnektir:

K-2: “Yani çok dindar değilim, din ile ilgili ibadetlerimi yapmaya çalışıyorum, ama bir şeyler beni engelliyor yapamıyorum. Yasin okuyorum. Kuran okuyamıyorum. Yasin'i ezberlemiş gibiyim, kulak aşinalığım var ama Kur'an okuyamıyorum. Namaz kılmak istiyorum ama yapamıyorum hep aklımda.

³¹ Saffet Kartopu, *Dinî Yaşayış Anlam Arayışı ve hayatı Sorgulama* (Ankara: Eskiye Yayınları, 2023), 119-132; Faruk Karaca, *Din Psikolojisi* (Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2015), 107-121.

Bir suçluluk duygusu var içimde Allah'a karşı kendimi suçlu hissediyorum. Allah'a karşı yapamadıklarım için. Bu psikolojik durumum mu yoksa şeytan mı musallat oluyor onu yaptırmıyor bilmiyorum.”

K-7: “Çok iyi dindar değilim. Elimden geldiğini yapıyorum. Haramlara helallere dikkate etmeye çalışıyorum. Haramlardan sakınıyorum. Ama dört dörtlük dindar değilim. Allah inancım var ama her şeyi tamına yapamıyorum.”

K-10: “Allah bizi görüp gözettiği için dine olumlu bakıyorum. Allah'ın varlığına inanıyorum. Ama ibadetlerimi, namazlarımı tam yapamıyorum. Allah affetsin. İnşallah dinimizi tam yaşarız. Dinimi yaşama noktasında çok eksikim var. Onun için tam dindarım diyemem.”

Katılımcıların çok az kısmı da kendisini dindar olarak görmemektedir. Örneğin katılımcı K-27, “Namaz kılmıyorum, oruçlarımı tutmaya çalışıyorum ama tam değil. Yani yalan yok hoca dindar değilim.” diyerek dindar olmadığını ifade etmektedir.

Öznel dindarlık algısı, bireylerin dinî inanç ve uygulamalarını kendi gözlerinden değerlendirmelerini ifade etmektedir.³² Ülkemizde öznel dindarlık algısıyla ilgili birçok araştırma gerçekleştirilmiştir. Yakın tarihli bir çalışmada, Türkiye'deki bireylerin %62'si kendilerini 'dindar' ya da 'çok dindar' olarak tanımlarken, %14'ü 'hiç dindar değilim' ya da 'dindar değilim' şeklinde ifade etmiş, %24'ü ise ne 'dindar olduklarını' ne de 'dindar olmadıklarını' belirtmiştir.³³ Bu araştırmaya göre insanların yarısından fazlası kendilerini dindar olarak görmektedirler. Yapıcı'nın araştırmasına göre ise bireylerin %30,21'i “dinin kendilerinden talep ettiği davranışları göstermeyen”, %31,49'i “sözde Müslüman olan”, %10,21'i “dinini bilmeyen” ve “dini kişisel menfaatleri için kullanmaya eğilim gösteren” dindar olarak görmektedirler.³⁴ Bu araştırma sonuçlarıyla araştırmamızın bulguları paralellik göstermektedir. Tüm bu bulgulara göre, bireylerin çoğunun kendilerini zayıf ya da orta derecede dindar olarak algıladıkları anlaşılmaktadır. Ancak, bu bireylerin çoğunun inançlı ve dindar olmalarına rağmen, dinin gereklerini yerine getirmeyen ve dinlerini tam olarak yaşamayan bireyler oldukları görülmektedir.

Katılımcıların çoğunun olumlu Allah ve din algısına sahip olmalarına rağmen zayıf dindar ve inanan ama dinini yaşamayan bireyler oldukları anlaşılmaktadır. Samimiyetle benimsenmeyen ve gerekleri yerine getirilmeyen bir dinin, kişinin manevi gelişimine katkı sağlaması beklenemez. Çünkü yapılan araştırmalarda iç güdümlü dindarlığın akıl ve ruh sağlığıyla pozitif, dış güdümlü dindarlığın ise negatif ilişkisinin olduğu saptanmıştır.³⁵ Dolayısıyla tam, doğru ve samimi bir şekilde yaşanan dindarlık, bireyin ruh sağlığı üzerinde olumlu etki yaratabilir.

2.4. Bireysel ve Kurumsal Dindarlıklarına Dair Bulgular ve Yorumlar

Katılımcıların dindarlığı daha çok bireysel mi ya da kurumsal mı yaşadığını anlayabilmek için katılımcıların sorulan soruya verdikleri cevaplardan çıkan kodlar Tablo 4'te sunulmuştur.

³² Nurten Kimter, “Ergenlerde Benlik Saygısı ve Öznel Dindarlık Algısının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/17 (09 Kasım 2013), 440.

³³ Zübeyir Nişancı, *Sayılarla Türkiye'de İnanç ve Dindarlık*, thk. Ayşe Betül Aydın - Hatice Nur Keskin (İstanbul: Uluslararası İslam Düşünce Enstitüsü, Mahya Yayıncılık, MEDAR, Marmara Üniversitesi Nüfus ve Sosyal Politikalar Uygulama ve Araştırma Merkezi, İbn Haldun Üniversitesi, 2023), 37.

³⁴ Asım Yapıcı, “Algısal Açından Müslüman Kimliği ve Dindarlık”, *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*, ed. Ünver Günay - Celaleddin Çelik (Adana: Karahan Kitabevi, 2006), 251.

³⁵ Argyle, *Din ve Psikoloji*, 212.

Tablo 4: Bireysel ve Kurumsal Dindarlık ile İlgili Bulgular

Kodlar	f
Bireysel Dindarlık	19
Kurumsal Dindarlık	7

Tablo 4'e göre katılımcılardan 19 katılımcı dindarlığı "Bireysel Dindarlık" ve 7 katılımcı ise "Kurumsal Dindarlık" olarak yaşadıkları görülmektedir. Katılımcıların çoğu dindarlığı bireysel olarak yaşamayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır.

Kurumsal dindarlık, dini bir gruba katılarak, camiye gitmek suretiyle yaşanabilir. Öznel dindarlık ise bunlardan bağımsız olarak bireysel olarak yaşanan dindarlıktır. Kişinin hayatında her iki dindarlık türü de olabilir. Burada önemli olan kişinin hangi dindarlık türünü yaptığında daha çok haz aldığı ve kendini daha huzurlu hissettiğidir. Hiç kuşkusuz İslam dininde dini yaşantının kesin çizgilerle bireysel dindarlık veya kurumsal dindarlık diye ayrılması çok zordur. Çünkü bazı ibadetler hem bireysel hem de toplumla yapıldığı gibi bazı ibadetler ise sadece cemaatle yapılabilmektedir.³⁶ Sorumlulukları başkalarına atan bir nevrotik toplumdan ve insanlardan uzaklaşabilir. Nevrotiğin toplumdan uzaklaşma durumu onun dini yaşantısını bireysel mi yoksa kurumsal düzeyde mi yaşadığını da etkileyebilir.³⁷

Katılımcı K-3, "Dini etkinlik ve merasimlere gitmeyi, camide bulunmayı severim ama ibadetimi yalnız yaptığımda Allah'a daha yakın olduğu hissediyorum. Tek başıma namaz kıldığımda daha huzurlu oluyorum." diyerek toplumsal olarak da dindarlığını yaşadığını da ama bireysel olarak yaşadığında daha çok huzurlu olduğunu belirtmektedir. Katılımcı K-5 de katılımcı K-3 gibi cemaatle ve toplumla ibadet yapsa da bireysel olarak daha samimi olarak ibadet yaptığını ve bu yüzden dindarlığını bireysel olarak yaşadığını tercih etmektedir: "Ben dinimi bireysel yaşama taraftarıyım. Dini tören ve ibadet içinde bulunsam da yine de kendi bireyselliğim ön planda oluyor. Cumaya gidiyorum, ailemle cemaat olarak namaz kılıyorum. Ama ibadetlerimi samimi yapmak ve Allah ile iletişimim kuvvetli olması için bireysel yapmak daha yakın geliyor bana."

Katılımcı K-13 ise rahatsızlığından dolayı topluma giremediği ve ibadetlerini tek başına yaptığında daha samimi olduğunu düşündüğü için bireysel dindarlığı tercih ettiğini şu cümlelerle ifade etmektedir: "Dini ibadetlerimi kendim yalnız seviyorum çünkü kendi kendime olunca daha samimi olduğunu düşünüyorum. Ben rahatsızlığım nedeniyle topluma giremiyorum. O yüzden toplu olarak yapılan dini etkinliklere katılamıyorum."

Dindarlığı kurumsal ve toplumla birlikte yaşamayı tercih ettiğini belirten çok az katılımcıdan biri olan K-7 ise dinini toplumla yaşadığında daha çok haz aldığını ve tercih ettiğini şöyle ifade etmektedir: "Dini yaşayan toplumla, arkadaş çevresiyle beraber dini ibadetlerimi yapmak beni dine daha çok bağlıyor çünkü kır atın yanında duran ya huyundan ya suyundan hesabı. Çünkü tek başına kıldığın zaman şeytan çok uğraşıyor ve nefesine yenik düşebiliyorsun. Toplumla olduğumda daha çok haz alıyorum. Daha çok yapasım geliyor."

Yapılan araştırmalar, son zamanlarda ülkemizde kurumsal dindarlıktan bir uzaklaşma olduğunu göstermektedir.³⁸ Bir başka araştırma ise, gençlerin dini kurumlar ve dinî otoritelerden

³⁶ Vejdi Bilgin, *Din ve Toplum: Din Sosyolojisine Giriş* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2021), 258.

³⁷ Alfred Adler, *Nevroz Sorunları: Toplumsal Duygu Yoksunluğu ve Erkeksi Protesto*, çev. Ali Kılıçlıoğlu (İstanbul: Say Yayınları, 2004), 21.

³⁸ Bilgin, *Din ve Toplum*, 261.

uzaklaştığını, ancak inançlardan ve dinden kopmadıklarını ortaya koymaktadır.³⁹ Araştırmamızda nevrotik bireylerin kurumsal dindarlıktan bireysel dindarlığa yöneldikleri ve bu süreçte daha fazla haz aldıkları gözlemlenmektedir. Literatürdeki bulgular, araştırmamızın sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

2.5. İbadetlerinin Sıklığı ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Nevrotik bireylerin yaptıkları ibadet sıklığını anlayabilmek için sorulan soruda elde edilen ifadelerden çıkan kodlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Katılımcıların İbadetlerinin Sıklığı ile İlgili Bulgular

Kodlar	f
İbadetlerde Eksiklik ve Aksama	14
İbadetlerde Tamlik ve Süreklilik	8
Hiç İbadet Yapmamak	7

Tablo 5'te görüldüğü üzere katılımcıların 14'ü ibadetlerinde “ibadetlerde eksiklik ve aksama”, 8 katılımcı “ibadetlerde tamlik ve süreklilik” ve 7 katılımcının da “hiç ibadet yapmamak” olduğunu belirttikleri görülmektedir. Tabloya göre hiç ibadet yapmayanlar, ibadetlerinde eksiklik ve aksama olanlar katılımcıların çoğunlukta olduğu görülmektedir. İbadetlerini tam ve sürekli olarak yapanların daha az olduğu anlaşılmaktadır.

Dinin ibadet boyutunda iki çeşit dindarlık olduğu görülmektedir. Birincisi ibadetlerin tam yapılarak gerçekleşen yaşanan dindarlık diğeri ise inanıldığı halde dini pratiklerin tam yapılmadığı dindarlıktır.⁴⁰ 8 katılımcıdan biri olan K-22, ibadetlerinin hepsini yaptığını şu sözlerle ifade ederek dinin ibadet boyutunu tam ve sürekli olarak yaptığını belirtmektedir: “Yapılan ibadetler söylenmez ama zekatımızı, sadakamızı verimiz, oruçlarımızı tutarız. Namazlarımızı kılıyorum. Aynı zamanda namaz borçlarımızı ödemeye çalışıyorum. Her vakit namazından sonra hem eşim hem ben daha kılmadığımız namazların kazalarını kılarız. Allah'ın izniyle oruçlarımızı tutarım. Midemin rahatsız olmasına rağmen orucumu tutarım. Eşim her sene hem kendi gelirinin ve mallarının zekatını hem de benim gelirim zekatını en ince noktasına kadar hesaplayıp verir. Yağ çıkarttım ve onun zekat ve sadakasını hemen verdim.”

Katılımcıların hemen hemen yarısı (14 katılımcı) ise ibadetlerinde eksiklik ve aksaklık olduğunu ifade etmektedir. Katılımcılar, bazı ibadetleri yerine getirirken, nefse ağır gelmesi gibi çeşitli sebeplerle diğer ibadetlerini yerine getirmediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca, ibadetlerinde sürekliliğin olmadığı gözlemlenmiştir. Katılımcı K-11, ibadetlerini tam ve sürekli olarak yapamayan katılımcılardan biridir. Katılımcı bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir: “Namaz boynumuzun borcudur. Ama şuan yapamıyorum. Ne oluyor bilmiyorum başlıyorum ama sonra yapamıyorum. Namaz yeme içme gibi bir ihtiyaç. Ama şeytan engelliyor. Her şeye vakit bulabiliyorum ama namaza vakit bulamıyorum maalesef, üzücü. Belki cevaplarla bu görüşme ile belki namaza başlarım, belki bu bana vesile olur. (Gülüyor). Namazı kıldığımda huzur hissediyordum rahattım o zaman. Kılmadığımda huzursuz hissediyordum. Bak şimdi Ramazan ayı geliyor orucumu tutacağım ama

³⁹ Meydan - Aydın, “Üniversite Gençliğinin Kurumsal ve Öznel Dindarlığa Bakışı ve Etkileyen Faktörler Üzerine Nitel Bir Araştırma”, 320.

⁴⁰ Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din : Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık* (Adana: Karahan Kitabevi, 2013), 33.

namaz ile ilgili bir şey söyleyemiyorum. Bunları utanarak söylüyorum ama. Oruç da Allah'ın emirlerinden bir tanesidir. Orucumu tutarım. Kandillerde tutarım. Tutamadığım zaman suçlu gibi hissediyorum kendimi. Orucumu çocukluğumdan beri tutarım ama bazen de kaçıyorum. Sadaka veririm hatta eşime de vermesini söylerim. Az sadaka çok belayı def edermiş ona inanıyorum. Hacca gitmedim. Gitmek isterim. Eşim ile gitmek isterim. Umreye gitmek istedim ama eşim gitmediği için gidemedim maalesef. O gitmek istemiyor çünkü içki içiyor. Hacca gitmek aklıma geldi ama umreye gitmek istedim. Oraya gidip geldikten sonra her şeyi tam yapmak lazım. Namaz, oruç gibi. Dinin ne diyorsa yapacaksın. Mesela yalan söylemeyeceksin. Mesela başım açık başımı kapatmam lazım. Her şeyi yapabileceksen o zaman hacca giderim çünkü şuan dinin istediği her şeyi yapamam. Dünya yaşamından, telaşından ibadetlerimi aksattığım oluyor. Sonra pişmanlık duyuyorum keşke yapsam diyorum. Hayatta keşkeler olmasa ama. Nefis diyelim. İnsan kendisini nefesine kaptırırsa kötü.”

Katılımcıların bir kısmı (7 katılımcı) ise inandıklarını, dine olumlu baktıklarını ama günlük telaş, arkadaş etkisi gibi bazı sebeplerden dolayı ibadetlerini hiç yapamadıklarını belirtmektedirler. Bu katılımcılardan biri olan K-3 hiç ibadet yapmadığını şu gerekçelerle birlikte belirtmektedir: “Dine çok sıcak bakıyorum ama günün koşturması, arkadaş ortamı gibi nedenlerden dolayı ibadetlerimi yapamıyorum. Dini anlamda kendimi inançlı görüyorum ama ibadet noktasında zayıfım.”

Ülkemizde dini pratiklerle ilgili araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalara göre katılımcıların %40'ı namazlarını beş vakit kıldığını, %25'i ara sıra kıldığını, %18'i ise hiç namaz kılmadığını belirtmektedir. Katılımcıların %67'si Ramazan oruçlarını tuttuğunu ifade etmektedir.⁴¹ Bununla birlikte ibadet boyutuyla nörotizm arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırma, bu iki değişken arasında negatif bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Buna göre ibadetler arttığında nevrozluğun azalacağı düşünülmektedir.⁴² Yapılan araştırma sonuçlarıyla araştırmamız bulguları benzerlik göstermektedir. Türkiye’de dinin ibadet boyunun tam olarak yaşanmadığı ve oranının düşük olduğu anlaşılmaktadır.

2.6. Dini İnançlarının Nevrotik Bozukluklarına Neden Olup Olmaması ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Katılımcıların nevrozik olmalarına dini inanç ve dindarlıklarının dinin neden olup olmadığını anlayabilmek için sorulan soruya gelen cevaplardan oluşan kodlar Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6: Dini İncanın Nevrotik Bozukluğa Nedeni ile İlgili İfadeler

Kodlar	f
Dini İncanın Nevrotik Bozukluğa Neden Olmaması	26
Eksik veya Yanlış Dini Bilgi ve Yaşantının Nevrotik Bozukluğa Neden Olması	5

Tablo 6’da görüldüğü üzere 26 katılımcı “dini incanın nevrozik bozukluğa neden olmaması”, 5 katılımcı ise “eksik veya yanlış dini bilgi ve yaşantının nevrozik bozukluğa neden olması” ifadelerini kullanmışlardır. Buna göre nevrozik olmalarına dini incanın veya dindarlıklarının neden olmadığını, olsa olsa eksik dini bilgi veya yaşantının neden olabileceğini ifade etmektedirler.

⁴¹ Hatem Ete - Abdullah Yargı, *Türkiye’de Dindarlık Algısı* (İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi, Ankara Enstitüsü, 2023), 54-59.

⁴² Uysal, *Geleneksellik-Çağdaşlık Bağlamında Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, 105.

Katılımcı K-5 nevroitik olmasının nedeninin din değil de din dışı sebepler olduğunu belirtmektedir: “Dine bakış açısına bağlı olan bir durum bu. Benim dine bakış açım göre din hastalıklarının ortaya çıkmasına neden değildir. Bu mümkün değildir. Benim rahatsızlığımın nedenlerini; insan ilişkilerimden, duygusallık ve kendi yapımdan kaynaklandığını düşünüyorum.” K-10 da dinin hasta etmeyeceğini ama dini yaşantının nevroitik olmasına neden olabileceğini şöyle ifade etmektedir: “Hastalığımın nedeni din değildir ama dini tam yaşayamadığım için olabilir. Namazlarımı tam kılamıyorum, düzenli olmuyor. Bunları yapmadığım için beni huzursuz edip bilinçaltında benim kaygılanmama neden olabilir. Düzenli ve tam şekilde namazlarımı kılsam belki de rahatlayacağım. Bu durumum kendimden kaynaklanıyor.”

Freud, dinin kişiyi nevroz yapabileceğini savunurken⁴³, Jung ise Freud’un aksine dinin nevroza neden olmayacağını ve dini yaşantının az olmasının nevroitliğe neden olabileceğini savunmaktadır.⁴⁴ Ruh sağlığı ve psikiyatri uzmanlarının çoğunun araştırma ve gözlemleri, dindarlığın akıl sağlığı üzerinde olumsuz bir etki yaratmadığını ortaya koymaktadır.⁴⁵ Aksine, Allah’tan uzaklaşmanın ve dini yaşantının eksikliği ya da zayıflığının, kişinin ruh sağlığının bozulmasına yol açabileceğini gösteren araştırma bulguları da mevcuttur. Akıl hastalığının nedenlerinden birinin de dinsizlik olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte Armaner, dindar insanın da ruhsal olarak hasta olabileceğini ve bunu dine bağlamamak gerektiğini belirtmektedir.⁴⁶ Çünkü May, ateistlerin de nevroitik olabileceğini verdiği vaka örnekleriyle açıklamaktadır.⁴⁷ Ruhsal hastalığı olan bireyler dindar olabilir veya iyileşme süreçlerinde dinden destek alabilirler. Bu durum, dindarlığın nevroitliğe neden olmak yerine, aksine bir sonucu olabileceğini göstermektedir. Çünkü din, ruhsal bozuklukları engellemeye yönelik koruyucu bir rol oynamaktadır.⁴⁸

Hem araştırmamızın sonuçları hem de literatüre bakıldığında dindarlığın kişinin nevroitik olmasına neden olmayacağı belki de dini yaşantının olmaması ya da zayıf olmasının neden olabileceği görülmektedir. Nevrotik bireylerde dindarlığın olması bu durumun bir nedeni değil aksine sonucu olduğu anlaşılmaktadır. Yani nevroitik bireyler dindar olabilirler ve iyileşebilmek

⁴³ Sigmund Freud, *Dinin Kökenleri*, çev. Aycan Özüpek (Eskişehir: Dorlion Yayınları, 2020), 15; Sigmund Freud, *Totem ve Tabu*, çev. Simge Pişkinsoy (İstanbul: Olimpos Yayınları, 2022), 122-123.

⁴⁴ C. G. Jung, *Modern Man in Search of a Soul*, çev. W. S. Dell - Cary F. Baynes (New York: Harcourt, Brace & World, 1933), 250-264.

⁴⁵ Allen E. Bergin, “Religiosity and Mental Health: A Critical Reevaluation and Meta-Analysis”, *Professional Psychology: Research and Practice* 14/2 (Nisan 1983), 175-17; M. Tevfik Özcan, *Ruhi Bunalımlar ve İslam Ruhiyatı* (Ankara: Güven Matbaası, 1985), 117; J. Neeleman - M.B. King, “Psychiatrists’ Religious Attitudes in Relation to Their Clinical Practice: A Survey of 231 Psychiatrists”, *Acta Psychiatrica Scandinavica* 88/6 (Aralık 1993), 421.

⁴⁶ Aisha Utz, “Ruh Sağlığı, Ruhsal Bozukluklar ve Başa Çıkmanın Kavramsallaştırılması”, çev. Vahap Yorgun, *Müslümanlar için psikolojik danışma: kültüre ve dine duyarlı ruh sağlığı müdahaleleri*, ed. Sameera Ahmed - Mona M. Amer (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015), 18; Neda Armaner, *Psikopatoloji’de Dinî Belirtiler* (Ankara: Demirbaş Yayınları, 1973), 107-121.

⁴⁷ Özer Çetin, *Rollo May Psikolojisinde Din ve Kişilik* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 60.

⁴⁸ Mehmet Özdemir, *Psikopatolojik Dindarlık* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 22-25; Somaieh Namazi vd., “The Comparison of Neuroticism/Psychoticism, Introversion/Extroversion and Coping Styles in Students of Families with Religious and Non-Religious Attitude”, *Journal of Research on Religion & Health* 3/2 (2017), 53.

için dine yönelebilirler. Tüm bunlarla birlikte dindar insanların da nevrotik olabileceği anlaşılmaktadır.

2.7. Nevrozlarının Dini İnanç ve İbadetlerini Etkilemesi Durumu ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Nevrotik kişinin rahatsızlığının artmasından dolayı dindarlığı olumsuz etkilenebilir.⁴⁹ Tam tersi olarak dindarlığı da artabilir. Bunu anlayabilmek için katılımcılara soru sorulmuş ve elde edilen cevaplara göre oluşturulan kodlar Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo7: Nevrozlarının Dini İnanç ve İbadetlerini Etkilemesi Durumu ile İlgili Bulgular

Kodlar	f
Nevrozlarının inanç ve ibadetlerini Olumsuz Etkilemesi	13
Nevrozlarının inanç ve ibadetlerini Etkilememesi	12
Nevrozlarının inanç ve ibadetlerini Olumlu Etkilemesi	4

Tablo 7’ye göre 13 katılımcı nevrozlarının inanç ve ibadetlerini olumsuz etkilediğini, 4 katılımcı olumlu etkilediğini ve 12 katılımcı olumlu ya da olumsuz etkisinin olmadığını belirtmiştir. Buna göre katılımcıların çoğuna göre nevrotik olmasından dolayı dindarlıklarının olumlu ve olumsuz etkilemek üzere bir şekilde etkilediği görülmektedir. Katılımcıların yarısına yakınının ise nevrozlarının dindarlıklarını olumsuz olarak etkiledikleri anlaşılmaktadır.

Nevrotik bozukluğunun inanç ve ibadetlerini olumlu ya da olumsuz olarak etkilemediğini belirten 12 katılımcıdan biri olan K-3, şunları söylemektedir: “Hasta olmadan önce de sonra da dini yaşantım, ibadetlerimi yerine getirme durumum aynıydı. Yani fark yok. Sadece sürekli pişmanlık yaşıyorum.” 4 katılımcı ise dindarlıklarının olumlu etkilendiğini belirtmiştir. Bu katılımcılardan biri olan K-20, nevrotik olmasından dolayı dine daha çok sarıldığını ve ibadetlerinin arttığını şu sözlerle belirtmektedir: “Önceden okurdum Kur’an’ı ama bu olaylardan sonra arttı. İbadetlerimde arttı. İki kez umreye gittim ve çok huzur buldum. Efendimizin yaşadığı yerler beni rahatlatmış. Oğlum öldü, kızım kalktı kaçtı ben Kur’an’a sarıldım.” Ancak 13 katılımcı ise nevrotiklikleri dindarlıklarını olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Katılımcı K-6, “Bazen rahatsızlandığım zamanlarda Cenab-ı Allah pek aklıma gelmiyor. Psikolojim O’nu aklıma getirmiyor. Maalesef olmuyor. Rahatsızlığımın ilk zamanlarında ibadetlerimden uzaklaşmadım. Hatta rahatsızlığımın ilk zamanlarında ben hasta olduğumu anlamadım. Ben yine namaz kılmaya, kıldırıma gidiyordum. Rahatsızlandıktan sonra dinden biraz daha uzaklaştığımı düşünüyorum. Mesela namazlarımı eskisi kadar düzenli kılamıyorum. Bazen aksatıyorum. Dini yaşamak için sağlıklı olmak lazım. Sağlık olmadığı zaman din insanın aklına gelmiyor.” diyerek rahatsızlığından dolayı dindarlığının olumsuz etkilediğini vurgulamaktadır.

Bireyin nevrotik ya da psikotik olması onun dindarlığını olumsuz etkileyebilmektedir.⁵⁰ Bu konuda yapılan bir araştırmaya göre psikotik rahatsızlığı olanlar, olmayanlara göre kiliseye daha az devam etmektedir. Aynı zamanda psikotik rahatsızlığı olan bireylerin dindarlıklarının ve

⁴⁹ Malik Bedri, *Müslüman Bir Psikolog’tan Psikososyal Çözümlemeler*, çev. Osman Nuriler (İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2021), 81-83.

⁵⁰ Ümit Horozcu, “Adli Psikiyatrinin Verileri Işığında Dini Sorumluluklara Psikolojik Bakış”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2015), 91.

inançlarının daha az olduğu görülmektedir.⁵¹ Ancak Londra’da psikiyatristlerle yapılan bir araştırmada, katılımcı psikiyatristlerin %74’ü akıl hastalıklarının dini inancı artırabileceğini, %52’si ise azaltabileceğini belirtmiştir.⁵² Ülkemizde Uysal’ın yaptığı bir araştırmaya göre, dinin inanç boyutu ile nörotizm arasında pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bu bulgulara göre, inanç arttıkça nörotizm de artmakta ya da nörotizm yükseldikçe inanç artmaktadır. Ancak aynı araştırmada, ibadet boyutu ile nörotizm arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre, ibadet arttıkça nörotizm azalmaktadır ya da nörotizm arttıkça ibadet düzeyinde azalma gözlemlenmektedir.⁵³ Araştırmamız bulguları ile literatürdeki bulgular paralellik göstermektedir. Nevrotik bozukluk, kişilerin dindarlıklarını etkilemediği gibi, aynı zamanda olumlu bir etki de yapabilmektedir. Ancak, nevrotikliğin büyük bir kısmı, dindarlığı olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Sonuç

Nevrotik bozukluk tanılı bireylerin dindarlık algı ve tecrübelerini anlamayı amaç edinen bu araştırmada katılımcıların çoğunun Allah’ı affedici, merhametli, bağışlayan, koruyan, gözetleyen, yol gösteren, yöneten, adil, güçlü, her şeyi bilen, cömert, yaratıcı, bir ve tek olarak algıladıkları görülmüştür. Sadece üç katılımcı Allah’ı cezalandıran olarak algılamaktadır. Katılımcıların hemen hemen hepsinin olumlu Allah algısına sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Katılımcıların tamamına yakınının olumlu din algısına sahip oldukları görülmektedir. Üç kişi dini “politik bir güç” olarak görmektedir. Diğer katılımcılar ise dinin 'manevi bir reçete' ve 'ferahlık' sunduğunu belirterek, din algılarının olumlu yönde olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak dine olumlu bakmalarına rağmen dini yaşamadıkları da görülmektedir.

Katılımcıların çoğunun öznel dindarlık algılarının zayıf olduğu görülmektedir. Kendilerini zayıf dindar ve inançlı ama dinin gereklerini yerine getirmeyen dindar olarak görenler çoğunluğu oluşturmaktadır. Çok az katılımcı kendilerini dindar, bilinçli dindar ve dindar değil olarak görmektedir. Dolayısıyla katılımcıların öznel dindarlık algıları zayıftır denebilir. Katılımcıların çoğu, dini bireysel olarak yaşamayı tercih etmekte ve ibadetlerini yalnız başlarına yerine getirdiklerinde daha fazla haz aldıklarını ifade etmektedirler. Ancak, yalnızca çok az bir grup dinini toplumla birlikte yaşamaktan haz almaktadır. Nevrotik eğilimleri nedeniyle katılımcılar, toplumsal çevrelerinden uzaklaşmakta ve bu durum, onların dindarlık pratiklerini de etkilemektedir.

Katılımcıların dini ibadet ve pratikleri yerine getirme konusunda da zayıf oldukları anlaşılmaktadır. Katılımcıların sadece dörtte biri ibadetlerini tam ve sürekli olarak yapmaktadır. Katılımcıların yarısının ise ibadetlerinde eksiklik ve aksama olduğu görülmektedir. Katılımcıların dörtte biri ise hiç ibadet yapmamaktadır. Buna göre nevrotik bireylerin ibadetleri yapma konusunda yetersiz oldukları söylenebilir.

Dinin, dindarlığın ve inancın kişinin nevrotik olup olmayacağı, tartışılan bir konu olmuştur. Ancak bu konuda yapılan görüşmelerde, katılımcıların büyük bir çoğunluğu, inançlarının kendilerini hasta yapmadığını belirtmiştir. Diğer katılımcılar ise, dinin eksik veya yanlış bir şekilde yaşanmasının, nevrotik olabileceklerine neden olabileceğini ifade etmişlerdir. Bu bulgulara göre,

⁵¹ Özdemir, *Psikopatolojik Dindarlık*, 32.

⁵² Neeleman - King, “Psychiatrists’ Religious Attitudes in Relation to Their Clinical Practice”, 421.

⁵³ Uysal, *Geleneksellik-Çağdaşlık Bağlamında Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, 105.

katılımcıların nevrotik olmasında dinin doğrudan bir etkisi olmadığı ancak dinin yaşanmamasının bu duruma neden olabileceği söylenebilir. Ancak katılımcıların çoğuna göre nevrotik olmaları onların dindarlıklarını etkilemektedir. Dört katılımcı dindarlığının olumlu, on üç katılımcı ise olumsuz etkilendiğini belirtmektedir. Diğer katılımcılar ise dindarlıklarında herhangi bir olumlu ya da olumsuz değişme olmadığını belirtmektedirler. Buna göre nevrotik bozukluk katılımcıların çoğunun dindarlığını olumsuz, çok az kısmının ise olumlu etkilediğini söyleyebiliriz.

Özetle nevrotik tanılı bireylerin din ve Allah algılarının olumlu olduğu, öznel dindarlık algılarının zayıf olduğu, ibadetlerinde eksiklik ve yetersizlik olduğu, dini bireysel yaşamayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Dindarlığın nevrotikliğe neden olmadığı ama nevrotikliğin dindarlığı etkilediği görülmektedir. Bu konuda yapılan araştırmalar oldukça sınırlıdır ve mevcut çalışmalar genellikle yalnızca nicel yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, elde edilen sonuçlar arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle, konuya dair kesin bir kanaate varabilmek için farklı araştırma yöntemleri ve teknikleri, çeşitli demografik değişkenler ve örneklem grupları dikkate alınarak daha fazla araştırma yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Acar, Muhammet Cevat. "S. Freud'un Din ile İlgili Görüşlerinin Analizi". *Sosyal Bilimler Genç Akademisyenler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. ed. Bilal Toprak vd. 177-184. Mardin: Kadim Akademi, 2016.
- Acar, Nilüfer Voltan vd. "Bireylerin Dindarlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 12 (1996), 45-56.
- Akdoğan, Tuba. *Kişilik ve Dindarlık Arası İlişkide Hayat Memnuniyetinin Aracı Rolünün İncelenmesi*. Ordu: Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Allport, Gordon. *Birey ve Dini*. çev. Bilal Sambur. Ankara: Elis Yayınları, 4. Basım, 2019.
- Ankay, Aydın. *Psikososyal Yönüyle Ruh Sağlığı ve Davranış Bozuklukları*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 3. Basım, 2022.
- Argyle, Michael. *Din ve Psikoloji*. çev. Hatice Büşra Gök. İstanbul: İz Yayıncılık, 2022.
- Armaner, Neda. *Psikopatoloji'de Dinî Belirtiler*. Ankara: Demirbaş Yayınları, 1973.
- Ayten, Ali. *Tanrı'ya Sığınmak / Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2021.
- Bal, Hüseyin. *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. İstanbul: Sentez Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Bedri, Malik. *Müslüman Bir Psikolog'tan Psikososyal Çözümlemeler*. çev. Osman Nuriler. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2. Basım, 2021.
- Bergin, Allen E. "Religiosity and Mental Health: A Critical Reevaluation and Meta-Analysis". *Professional Psychology: Research and Practice* 14/2 (Nisan 1983), 170-184. <https://doi.org/10.1037/0735-7028.14.2.170>
- Bilgin, Vejdî. *Din ve Toplum: Din Sosyolojisine Giriş*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Burton, Caitlin M. vd. "Why Do Conservatives Report Being Happier Than Liberals? The Contribution of Neuroticism". *Journal of Social and Political Psychology* 3/1 (08 Nisan 2015), 89-102. <https://doi.org/10.5964/jspp.v3i1.117>
- Chau, Lai Ling vd. "Intrinsic and Extrinsic Religiosity as Related to Conscience, Adjustment, and Altruism". *Personality and Individual Differences* 11/4 (1990), 397-400. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(90\)90222-D](https://doi.org/10.1016/0191-8869(90)90222-D)
- Çalışkan, Mustafa - Gürses, İbrahim. "Dindarlık ile Nevrotiklik ve Nevrotik Eğilimler Arasındaki İlişkiye Dair Yapılmış Araştırmalar Üzerine Bir Alanyazın İncelemesi". *Rize İlahiyat Dergisi* 26 (20 Nisan 2024), 29-46. <https://doi.org/10.32950/rid.1338453>
- Çetin, Özer. *Rollo May Psikolojisinde Din ve Kişilik*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2019.
- Çınar, Mehmet. "Dindarlığın Psikolojik İyi Oluş Üzerine Etkisi: Meta-Analitik Bir Çalışma". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/2 (2021), 583-596. <https://doi.org/10.18505/cuid.972956>
- Daco, Pierre. *Çağdaş Psikolojinin Olağanüstü Başarıları*. çev. O. A. Gürün. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1989.
- Ekşi, Halil. *Başa Çıkma, Dinî Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Eğitim, İlahiyat Ve Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Karşılaştırılması*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001.
- Eryücel, Sema. *Yaşam Olayları ve Dini Başa Çıkma*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.

- Ete, Hatem - Yargı, Abdullah. *Türkiye’de Dindarlık Algısı*. İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi, Ankara Enstitüsü, 2023.
- Francis, Leslie vd. “The Relationship Between Neuroticism and Religiosity Among English 15-and 16-Year-Olds”. *Journal of Social Psychology* 114/1 (1981), 99.
- Francis, Leslie J. - Jackson, Chris J. “Eysenck’s Dimensional Model of Personality and Religion: Are Religious People More Neurotic?” *Mental Health, Religion & Culture* 6/1 (Mart 2003), 87-100.
<https://doi.org/10.1080/1367467031000086279>
- Freud, Sigmund. *Dinin Kökenleri*. çev. Aycan Özüpek. Eskişehir: Dorlion Yayınları, 2020.
- Freud, Sigmund. *Totem ve Tabu*. çev. Simge Pişkinsoy. İstanbul: Olimpos Yayınları, 2. Basım, 2022.
- Friedman, Howard S. “Neuroticism and Health as Individuals Age.” *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment* 10/1 (2019), 25.
- Geçtan, Engin. *İnsan Olmak*. İstanbul: Metis Yayınları, 27. Basım, 2023.
- Geçtan, Engin. *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*. İstanbul: Metis Yayınları, 24. Basım, 2020.
- Glock, Charles Y. “On the Study of Religious Commitment”. *Religious Education* 57/sup4 (01 Temmuz 1962), 98-110.
<https://doi.org/10.1080/0034408620575407>
- Göcen, Gülüşan. *Şükür: Pozitif Psikolojiden Din psikolojisine Köprü*. İstanbul: Dem Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Güler, Ahmet vd. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2. Basım, 2015.
- Güney, Salih. *Davranış Bilimleri ve Yönetim Psikolojisi Terimler Sözlüğü*. Ankara: Ocak Yayınları, 1998.
- Gürses, İbrahim. *Dindarlık ve Kişilik*. Bursa: Emin Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Gürses, İbrahim. *Sûfî Kişilik psikolojisi: Melâmîler Örneği*. Ankara: Hece Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Güven, Metin - Güven, İbrahim Furkan. *Türkiye’de Din Psikolojisinin Son 20 Yılı: Tezler, Makaleler, Kitaplar, Kitap Bölümleri ve Akademisyenler*. İstanbul: Dem Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Himmelfarb, Harold S. “Measuring Religious Involvement”. *Social Forces* 53/4 (01 Haziran 1975), 606-618.
<https://doi.org/10.1093/sf/53.4.606>
- Holm, Nils G. *Din Psikolojisine Giriş*. çev. Abdülkerim Bahadır. İstanbul: İnsan Yayınları, 3. Basım, 2018.
- Horney, Karen. *Çağımızın Nevrotik Kişiliği*. çev. Başak Kıcırcı. İstanbul: Sel Yayıncılık, 6. Basım, 2019.
- Horozcu, Ümit. “Adli Psikiyatrinin Verileri Işığında Dini Sorumluluklara Psikolojik Bakış”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2015), 59-96.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisine Giriş*. Dem Yayınları, 6. Basım, 2017.
- Jung, C. G. *Modern Man in Search of a Soul*. çev. W. S. Dell - Cary F. Baynes. New York: Harcourt, Brace & World, 1933.
- Kalgi, Mehmet Emin. *Dindarlık ve Kişilik (Ergenler Üzerine Bir Araştırma)*. Ankara: İksad Yayınevi, 2021.
- Kalgi, Mehmet Emin - Kayıkkı, Hasan. “Dindarlık ile Kişilik İlişkisi Üzerine Bir Saha Araştırması (Siverek Örneği)”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 20/2 (25 Aralık 2020), 552-569.
<https://doi.org/10.30627/cuilah.721696>
- Karaca, Faruk. *Din Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2. Basım, 2015.
- Karslı, Necmi. “Beş Faktörlü Kişilik Yapısı ve Dindarlık”. *Dindarlık Kişilik ve Ruh Sağlığı*. ed. Nevzat Gencer - Muammer Cengil. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2020.
- Kartopu, Saffet. *Dinî Yaşayış Anlam Arayışı ve hayatı Sorgulama*. Ankara: Eskiyei Yayınları, 1. Basım, 2023.

- Kızılgeçit, Muhammed - Vural, M. Enes. “Kişilik Özellikleri ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma (güneysu Örneği)”. *I. Güneysu Sempozyumu Güneysu’da Dini-Sosyal-Kültürel ve Sanatsal Hayat*. ed. Salih Sabri Yavuz - Ümit Erkan. 259-27. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Kimter, Nurten. “Ergenlerde Benlik Saygısı ve Öznel Dindarlık Algısının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/17 (09 Kasım 2013), 0.
- Kozacıoğlu, Gülsen - Gördürür, Hülya Ekberzade. “Ruh Hastalıkları”. *Bireyden Topluma Ruh Sağlığı*. ed. Gül Çörüş. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2. Basım, 2020.
- Kötehne, Gülsu. *Religious Orientation and Personality*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Lincoln, Yvonna S. - Guba, Egon G. *Naturalistic Inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage Publications, 1985.
<https://books.google.com/books?hl=tr&lr=&id=2oA9aWlNeooC&oi=fnd&pg=PA7&dq=Naturalistic+Inquiry&ots=0vktYeW9zp&sig=45wizVvugCGLplNBaCZeZ2LLKCs>
- Manen, Max van. *Researching Lived Experience: Human Science for an Action Sensitive Pedagogy*. New York: State University of New York Press, 1990.
<https://doi.org/10.4324/9781315421056>
- Meydan, Hasan - Aydın, Sare. “Üniversite Gençliğinin Kurumsal ve Öznel Dindarlığa Bakışı ve Etkileyen Faktörler Üzerine Nitel Bir Araştırma”. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 299-323.
- Namazi, Somaieh vd. “The Comparison of Neuroticism/Psychoticism, Introversion/Extroversion and Coping Styles in Students of Families with Religious and Non-Religious Attitude”. *Journal of Reaserch on Religion & Health* 3/2 (2017), 53-65.
- Neeleman, J. - King, M.B. “Psychiatrists’ Religious Attitudes in Relation to Their Clinical Practice: A Survey of 231 Psychiatrists”. *Acta Psychiatrica Scandinavica* 88/6 (Aralık 1993), 420-424.
<https://doi.org/10.1111/j.1600-0447.1993.tb03484.x>
- Nişancı, Zübeyir. *Sayılarla Türkiye’de İnanç ve Dindarlık*. thk. Ayşe Betül Aydın - Hatice Nur Keskin. İstanbul: Uluslararası İslam Düşünce Enstitüsü, Mahya Yayıncılık, MEDAR, Marmara Üniversitesi Nüfus ve Sosyal Politikalar Uygulama ve Araştırma Merkezi, İbn Haldun Üniversitesi, 2023.
- Özaktaş, Tahir. *DSM, ICD Ruhsal Hastalıkların Sınıflandırılması: 11 BPT Eylül 2012 Ders Notları*. İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Özcan, M. Tevfik. *Ruhi Bunalımlar ve İslam Ruhiyatı*. Ankara: Güven Matbaası, 2. Basım, 1985.
- Özdemir, Mehmet. *Psikopatolojik Dindarlık*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Öztürk, M. Orhan - Uluşahin, Aylin. *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*. 2 Cilt. Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri, 11. Basım, 2011.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 15. Basım, 2017.
- Percy, W.H. vd. “Generic Qualitative Research in Psychology”. *The Qualitative Report* 20 (16 Şubat 2015), 76-85.
<https://doi.org/10.46743/2160-3715/2015.2097>
- Sayar, Kemal - Dinç, Mehmet. *Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 11. Basım, 2021.
- Smith, Jonathan A. “Evaluating the Contribution of Interpretative Phenomenological Analysis”. *Health Psychology Review* 5/1 (Mart 2011), 9-27.

- <https://doi.org/10.1080/17437199.2010.510659>
- Soykan, Nurdan Yağlı. “Doğal Afet Sonrası Travma, Yas ve Dini Başa Çıkma: Kahramanmaraş Depremi Üzerine Nitel Bir Araştırma”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/26 (2024), 511-552. <https://doi.org/10.53683/gifad.1431842>
- Szczęśniak, Małgorzata vd. “Big Five Personality Traits and Life Satisfaction: The Mediating Role of Religiosity”. *Religions* 10/7 (17 Temmuz 2019), 1-16. <https://doi.org/10.3390/rel10070437>
- Şentepe, Ayşe - Güven, Metin. “Kişilik Özellikleri ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)* 17/31 (Ağustos 2015), 27-44. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.219893>
- Şentürk, Habil. *İslami Hayatın Psikolojik Temelleri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 3. Basım, 2017.
- Şimşek, Hasan - Yıldırım, Ali. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 11. Basım, 2018.
- Tarhan, Nevzat. *İnanç Psikolojisi: Ruh, Beyin ve Akıl Üçgeninde İnsanoğlu*. İstanbul: Timaş Yayınları, 10. Basım, 2013.
- Taylor, Andrew - MacDonald, Douglas A. “Religion and the Five Factor Model of Personality: An Exploratory Investigation Using a Canadian University Sample”. *Personality and Individual Differences* 27/6 (Aralık 1999), 1243-1259. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(99\)00068-9](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(99)00068-9)
- Turan, Yahya. *Kişilik ve Dindarlık*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Utz, Aisha. “Ruh Sağlığı, Ruhsal Bozukluklar ve Başa Çıkmanın Kavramsallaştırılması”. çev. Vahap Yorgun. *Müslümanlar için psikolojik danışma: kültüre ve dine duyarlı ruh sağlığı müdahaleleri*. ed. Sameera Ahmed - Mona M. Amer. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Basım, 2015.
- Uysal, Veysel. *Geleneksellik-Çağdaşlık Bağlamında Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*. İstanbul: Dem Yayınları, 2006.
- Uzman, Mazhar Osman. *Psychiatria*. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Yayınları, 3. Basım, 2021.
- Vural, Muhammet Enes. *Hayatın Anlamı, Dindarlık ve Ruh Sağlığı İlişkisi: Bir Karma Yöntem Araştırması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- WHO/Hacettepe Üniversitesi. *ICD-10 Bölüm V Temel Sağlık Hizmetleri İçin Ruhsal Bozuklukların Tanı ve Tedavi Rehberi*. çev. Ahmet Göğüş vd. İstanbul: Net Matbaacılık Türkiye, 1998.
- World Health Organization (ed.). *The Icd-10 Classification of Mental and Behavioural Disorders: Clinical Descriptions and Diagnostic Guidelines*. Geneva: World Health Organization, 1992.
- Yağlı Soykan, Nurdan. “Psikolojik İyi Oluş ve Din”. ed. Nevzat Gencer vd. Kars: Ertem Kafkars Yayınları, 2022.
- Yapıcı, Asım. “Algısal Açıdan Müslüman Kimliği ve Dindarlık”. *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*. ed. Ünver Günay - Celaleddin Çelik. Adana: Karahan Kitabevi, 1. Basım, 2006.
- Yapıcı, Asım. *Ruh Sağlığı ve Din : Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*. Adana: Karahan Kitabevi, 2. Basım, 2013.